

J.R.R.
TOLKIEN
HET VERHAAL VAN
KULLERVO

Bezorgd door Verlyn Flieger

Vertaald uit het Engels en bewerkt
door Renée Vink

ISBN 978-90-225-7755-4

ISBN 978-94-023-0669-9 (e-book)

NUR 334

Oorspronkelijke titel: *The Story of Kullervo*

Oorspronkelijke uitgever: HarperCollins Publishers

Omslagontwerp: Rob Krikke | Baqap

Omslagbeeld: *Het land van Pohja* door J.R.R. Tolkien

Zetwerk: Mat-Zet bv, Soest

Teksten en illustraties van J.R.R. Tolkien © 2010, 2015 The Tolkien Trust

Inleidingen, noten en commentaar © 2010, 2015 Verlyn Flieger

Nederlandstalige uitgave © 2016 Renée Vink en Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorwoord

Kullervo, zoon van Kalervo, is misschien wel de minst innemende van Tolkiens helden: onbeschaafd, humeurig, opvliegend en wraakzuchtig, en ook nog eens fysiek onaantrekkelijk. Toch maken die eigenschappen zijn personage realistisch, zodat er desondanks, of misschien juist om die reden, een soort perverse aantrekkingskracht van hem uitgaat. Ik grijp de kans om dit complexe personage bij een breder lezerspubliek te introduceren met beide handen aan. Tevens verheugt het me dat ik de gelegenheid krijg om mijn eerste transcriptie van het manuscript te verfijnen, onbedoelde omissies te herstellen, speculatieve interpretaties te herzien en typefouten die in de gedrukte tekst zijn beland te corrigeren. De huidige tekst is naar ik hoop een verbeterde versie van wat Tolkien bedoelde.

Sinds het verhaal voor het eerst in druk verscheen, is er verder onderzoek gedaan naar de rol die het heeft gespeeld in de ontwikkeling van Tolkiens vroegste proto-taal, het Qenya. John Garth en Andrew Higgins hebben de namen van personen en plaatsen in de bewaard gebleven kladversies bestudeerd en in verband gebracht met zijn zelfverzonnen talen, John in zijn artikel 'The road from adaptation to invention' (*Tolkien Studies* xi,

pp. 1-44) en Andrew in het tweede hoofdstuk van zijn baanbrekende dissertatie over Tolkiens vroegste talen, ‘The Genesis of J.R.R. Tolkien’s Mythology’ (Cardiff Metropolitan University, 2015). Hun werk voegt veel toe aan onze kennis van Tolkiens jeugdwerk en verrijkt ons inzicht in zijn legendarium als geheel.

Het hier gepubliceerde materiaal, J.R.R. Tolkiens onvoltooide jeugdwerk *Het verhaal van Kullervo* plus de twee versies van zijn voordracht over de bron daarvan, ‘Over “De Kalevala”’, gehouden aan de Universiteit van Oxford, zijn voor het eerst verschenen in deel VII van het tijdschrift *Tolkien Studies*, 2010. Ik ben de Tolkien Estate dankbaar voor haar permissie, ze hier te herdrukken. Mijn ‘Noten en commentaar’ zijn herdrukt met toestemming van de West Virginia University Press. Mijn essay ‘Tolkien, Kalevala and “The Story of Kullervo”’ is herdrukt met toestemming van de Kent State University Press.

Mijn dank met betrekking tot dit boek gaat uit naar de diverse personen zonder wie het er nooit gekomen zou zijn. Allereerst naar Cathleen Blackburn, de eerste bij wie ik opperde dat *Het verhaal van Kullervo* eigenlijk een groter publiek dan dat van een wetenschappelijk tijdschrift zou moeten bereiken. Ik ben Cathleen zeer erkentelijk dat ze het project door het toestemmingsproces van de Tolkien Estate en uitgever HarperCollins heeft geloodst. Ik ben zowel de Estate als HarperCollins dankbaar dat ook zij van mening waren dat Tolkiens *Kullervo* een heruitgave in boekvorm verdiende. Ten slotte geldt mijn dank Chris Smith, hoofdredacteur Tolkien-uitgaven bij HarperCollins, wiens hulp, advies en bemoediging ertoe hebben bijgedragen dat Tolkiens *Het verhaal van Kullervo* nu het bredere publiek bereikt waarop het recht heeft.

Inhoud

Overzicht van illustraties	8
Inleiding	9
<i>Het verhaal van Kullervo</i>	23
Namenlijst	95
Opzet van de verhaallijn	99
Noten en commentaar	103
Inleiding tot de essays	121
Over ‘De Kalevala’, of ‘Land van Helden’	125
Noten en commentaar	149
<i>De Kalevala</i>	158
Noten en commentaar	185
Tolkien, de <i>Kalevala</i> en <i>Het verhaal van Kullervo</i> , door Verlyn Flieger	191
Bibliografie	221

Overzicht van illustraties

	<i>Het land van Pohja</i> door J.R.R. Tolkien	<i>omslagbeeld</i>
1	Manuscript-titelpagina in het handschrift van Christopher Tolkien	24
2	Eerste folio van het manuscript	25
3	Opzet van de lijst met persoonsnamen	97
4	Losse notities en een ruwe verhaallijn	98
5	Nog meer ruwe verhaallijnen	102
6	Manuscript-titelpagina van het essay ‘Over “De Kalevala”’ in het handschrift van J.R.R. Tolkien	124

Inleiding

Het verhaal van Kullervo moet vanuit verschillende invalshoeken bekeken worden, willen we ten volle begrijpen welke plaats het in het oeuvre van J.R.R. Tolkien inneemt. Het is niet alleen Tolkiens oudste korte verhaal, maar ook zijn vroegste proeve van een tragedie en zijn allereerste poging een mythe in prozavorm te creëren. Daardoor is het in zijn algemeenheid een voorganger van zijn gehele fictieve canon. In engere betekenis is het een vruchtbare bron voor wat zijn ‘mythologie’ voor Engeland is gaan heten, *De Silmarillion*. Zijn hervoortelling van de geschiedenis van de ongelukkige Kullervo is het ruwe materiaal waaruit hij een van zijn indrukwekkendste verhalen schreef, dat van de Kinderen van Húrin. En in nog specifiekere zin vormt het personage Kullervo de kiem van de meest – volgens sommigen de enige – tragische held van Tolkiens mythologie, Túrin Turambar.

Uit Tolkiens brieven weten we al lang dat zijn ontdekking als schooljongen van de Kalevala of ‘Het land van helden’, een destijds pas uitgegeven verzamelwerk van de liederen of *runo*’s van ongeletterde boeren op het Finse platteland, een krachtige uitwerking op zijn verbeelding had en een van de vroegste invloe-

den op zijn zelfbedachte legendarium was. In de brief uit 1951 waarin hij aan uitgever Milton Waldman zijn mythologie beschreef, uitte Tolkien zijn levenslange bekommernis over de mythologische ‘armoede’ van zijn eigen land. In zijn ogen miste het ‘eigen verhalen’, vergelijkbaar met de mythen van andere landen. Die waren er wel, schreef hij ‘in het Grieks, en Keltisch, en Romaans, Germaans, Scandinavisch’ en (speciaal eruit gelicht) ‘Fins’, dat hem ‘sterk aansprak’ (*Brieven*, p. 184). Het sprak hem inderdaad zo sterk aan dat hij daardoor in 1913 bijna zijn Honour Moderations, de examens tijdens het eerste jaar van zijn universitaire studie, verpestte, zoals hij zijn zoon Christopher in 1944 bekende (*Brieven*, p. 114).

In de tijd dat Tolkien aan zijn verhaal werkte, was de bron daarvan, de Finse *Kalevala*, een laatkomer in het bestaande corpus van wereldmythologieën. Anders dan de mythen met een langere geschiedenis, zoals de Griekse en Romeinse of de Keltische en Germaanse, waren de liederen van de *Kalevala* pas halverwege de 19^e eeuw verzameld en gepubliceerd door Elias Lönnrot, arts van beroep en amateur-folklorist. Qua toon verschilden deze liederen zozeer van de rest van het Europese corpus aan mythologieën dat ze tot een herwaardering van de betekenis van termen als *epos* en *mythe* leidden.*

Ondanks deze verschillen en herwaardering had de publicatie van de *Kalevala* een ingrijpend effect op de Finnen, die eeuwenlang onder vreemde heerschappij hadden geleefd – van de 13^e

* Ze vormden tevens aanleiding tot vragen omtrent de rol van de verzamelaar bij de keuze, redactie en presentatie van het verzamelde, wat tot de beschuldiging ‘folklore or fakelore’ (nep-folklore) leidde, maar die discussie hoort elders thuis. Toen Tolkien voor het eerst de *Kalevala* las, namen hij en anderen de echtheid ervan zonder meer aan.

eeuw tot 1809 als deel van Zweden en van toen af tot 1917 als stukje van Rusland, waaraan Zweden grote lappen Fins grondgebied had afgestaan. De ontdekking van een inheemse Finse mythologie in een tijd waarin mythen geassocieerd raakten met nationalisme, gaf de Finnen een gevoel van culturele onafhankelijkheid en een nationale identiteit, waardoor Lönnrot een nationale held werd. De *Kalevala* gaf het ontluikende Finse nationalisme een krachtige impuls en droeg ertoe bij dat de Finnen zich in 1917 onafhankelijk verklaarden van Rusland. Het lijkt zonder meer mogelijk dat de uitwerking die de *Kalevala* op de Finnen had als ‘mythologie voor Finland’ een even diepe indruk op Tolkien maakte als de liederen zelf en een doorslaggevende rol speelde bij zijn expliciete wens om zijn zogenaamde ‘mythologie voor Engeland’ te creëren, al had hij het in werkelijkheid over een mythologie die hij aan Engeland kon ‘opdragen’ (*Brieven*, p. 185). Dat hij Kullervo vervolgens zou verwerken in het karakter van Túrin Turambar uit zijn eigen mythologie maakt duidelijk dat de *Kalevala* zijn creativiteit bleef beïnvloeden.

Tolkien had de *Kalevala* voor het eerst in 1911 als leerling van de King Edward’s School in Birmingham gelezen, in de Engelse vertaling van W.F. Kirby uit 1907. Hij vond die vertaling onbevredigend, maar het materiaal zelf was voor hem net ‘een verbazingwekkende wijn’ (*Brieven*, p. 274). Zowel uit zijn verhaal als uit de twee bijbehorende schetsen van zijn universitaire voordracht ‘Over “De Kalevala”’ komt Tolkiens enthousiaste verlangen naar voren om de smaak van die nieuwe wijn over te brengen, het frisse, heidense palet en de ‘verrukkelijke overdrijvingen’ van wat in zijn ogen ‘wilde... onbeschaafde en primitieve verhalen’ waren. Deze onbeschaafde en primitieve verhalen spraken dermate tot zijn verbeelding dat hij in het najaar van 1911, toen hij naar Oxford ging, C.N.E. Eliots Finse grammatica uit de bi-

bibliotheek van Exeter College leende in een poging zichzelf genoeg Fins bij te brengen om het origineel te lezen. Hij slaagde daar niet echt in en moest spijtig bekennen dat hij ‘was teruggeslagen met zware verliezen’.

Tolkien was vooral bijzonder onder de indruk van het personage dat hij ‘Kullervo de ongelukkige’ noemde (*Brieven*, p. 275). Zelfs dermate, dat hij ergens in oktober 1914, het jaar voor hij in Oxford afstudeerde, aan zijn verloofde Edith Bratt schreef dat hij ‘probeerde [...] van een van de verhalen – dat werkelijk een heel groots en zeer tragisch verhaal is – een kort verhaal te maken [...] met brokstukken poëzie ertussenin’ (*Brieven*, p. 13). Dat was *Het verhaal van Kullervo*, waarvan het grootste deel bij benadering in de jaren 1912-14 tot stand moet zijn gekomen (ibid., 175) en in elk geval vrijwel zeker voordat zijn legerdienst in de Eerste Wereldoorlog tussenbeide kwam en hij in 1916 naar Frankrijk werd uitgezonden. De datering is problematisch. Tolkien zelf geeft een vroege datering, 1912; experts Wayne Hammond en Christina Scull geven de voorkeur aan 1914 en John Garth dateert het tegen het einde van dat jaar. De titelpagina van het manuscript (illustratie 1) vertoont tussen haakjes de datum ‘(1916)’ in het handschrift van Christopher Tolkien, maar aangezien dit op de achterkant van een blijk van erkentelijkheid naar aanleiding van Tolkiens eredoctoraat aan de National University of Ireland in 1954 is geschreven, is dit een bijna veertig jaar latere toevoeging. Een datering in 1916 wordt nog dubieuzer doordat daaronder met potlood genoteerd staat: ‘Volgens HC [Humphrey Carpenter] 1914’. Dit commentaar moet dateren van tijdens of na de periode waarin Carpenter aan zijn biografie van Tolkien werkte, die in 1977 verscheen.

Voor alle werken geldt, dat het vaak moeilijk is om precies vast te stellen wanneer ze zijn ontstaan, omdat creatieve werk-

zaamheden meestal plaatsvinden over een langere periode, van de eerste inval tot en met de definitieve versie, en onderweg kunnen worden gestaakt, herzien en nog eens herzien. Bij ontstentenis van meer bewijs in manuscriptvorm dan we nu bezitten, is het onmogelijk Tolkiens werk aan ‘Kullervo’, van het moment van inspiratie tot het moment dat hij ermee stopte, preciezer te dateren dan de jaren 1912-16. Wel is vrij zeker dat hij er niet aan was begonnen voordat hij in 1911 de *Kalevala* had gelezen en dat hij er niet meer mee doorgegaan is nadat hij in juni 1916 in Frankrijk werd gestationeerd. Afgaand op Tolkiens opmerking in zijn brief aan Edith lijken het evenzeer de tragische als de mythische eigenschappen te zijn die ‘het startschot voor het verhaal hebben gegeven’ en die zo’n sterke aantrekkingskracht op hem uitoefenden dat hij de behoefte voelde om er een eigen verhaal van te maken.

Afgezien van de onmiskenbare invloed op de geschiedenis van Túrin Turambar valt *Het verhaal van Kullervo* ook op als voorafschaduwing van de verhaalstijlen in Tolkiens toekomstige tekstcorpus. Zonder er exact mee overeen te komen voorspelt het een aantal genres, categorieën of vormen – novelle, tragedie, navertelde mythe, vers, proza – die hij later zou gebruiken. Het is tegelijkertijd een kort verhaal, een tragedie, een mythe, een combinatie van proza en poëzie, maar toch altijd – en dat is bij zo’n vroeg werk nauwelijks verrassend – slechts in embryonale vorm en nooit volledig uitgewerkt. Daarom staat het op al die gebieden enigszins aan de zijlijn naast de rest van de canon. Als kort verhaal vraagt het om vergelijking met zijn latere korte verhalen: *Roverandom*, *Blad van Klein*, *Boer Gilles van Ham* en *De smid van Groot-Wolding*; als navertelde mythe hoort het bij *De Legende van Sigurd en Gudrún* en *Arthurs val*, als mengeling van proza en poëzie doet het aan een soortgelijke mix in Tolkiens

meesterwerk *In de ban van de ring* denken. Ook stilistisch is er reden tot vergelijking, want de ‘brokstukken poëzie’ gaan niet zelden over in een ritmisch proza dat het half poëtische, half prozaïsche taalgebruik van Tom Bombadil in gedachten roept.

Daarmee is het echter afgelopen met de overeenkomsten, want in andere opzichten heeft *Het verhaal van Kullervo* weinig gemeen met de meeste van bovengenoemde werken. Alleen *De legende van Sigurd en Gudrún* straalt de heidense sfeer uit die het wezen van *Kullervo* uitmaakt, en *Arthurs val* het gevoel van onvermijdelijke ondergang ervan. Zoals onlangs is opgemerkt, vertoont *Roverandom* weliswaar opvallende overeenkomsten met de mythische Ierse *imrama* of reisverhalen,^{*} maar het is en blijft in wezen een kinderverhaal.

Blad van Klein speelt zich dan wel in een min of meer moderne tijd af, en op een plaats die duidelijk Tolkiens eigen Engeland is, al wordt dit nooit als zodanig geïdentificeerd, maar het is een parabel over de reis van de ziel, en verreweg het meest allegorische van Tolkiens werken. *Boer Gilles van Ham* is een speels, satirisch pseudo-volksverhaal met een aantal geleerde grappen voor ingewijden en topische verwijzingen naar Tolkiens Oxford. *De smid van Groot-Wolding* is zuiver een sprookje en artistiek gezien het meest consistente van al zijn kortere werken. In tegenstelling tot al die teksten is *Het verhaal van Kullervo* – nadrukkelijk niet voor kinderen, speels, satirisch noch allegorisch en vrijwel geheel gespeend van de eigenschappen die Tolkien wezenlijk achtte voor sprookjes – onverbiddelijk duister, een onheilspellende en tragische geschiedenis vol bloed, vetes,

* Zie het artikel van Kris Swank, ‘The Irish Otherworld Voyage of *Roverandom*’, *Tolkien Studies* XII, 2015.

moord, kindermishandeling, wraak, incest en zelfmoord, qua toon en inhoud zo anders dan zijn andere korte verhalen dat het bijna een afzonderlijke categorie vormt.

Als tragedie voldoet *Het verhaal van Kullervo* in grote lijnen aan de Aristotelische voorschriften: *catastrofe* ofwel wending van het lot, *peripetie* ofwel ommekeer, waardoor een personage per ongeluk het tegenovergestelde bewerkstelligt van hetgeen de bedoeling was, en *anagnorisis* ofwel herkenning, waardoor een personage van onwetendheid tot zelfinzicht komt. Het klassieke voorbeeld is Oedipus, wiens drama Sophocles in een quasi-historische tijd en plaats situeerde – Thebe in de vierde eeuw voor Christus. De voorbeelden in Tolkiens fictieve Midden-aarde zijn Túrin Turambar, die sterk naar Kullervo is gemodelleerd, en zijn meest onwaarschijnlijke tragische held, Frodo Balings, wiens tocht en emotionele reis van Balingshoek naar de Doemberg hem binnen de bredere context van de geschiedenis van Midden-aarde net als Túrin langs alle regels van Aristoteles voeren. *Het verhaal van Kullervo* daarentegen is grotendeels onhistorisch en creëert zijn eigen, gesloten wereld met als enige tijdperk ‘toen de magie nog nieuw was’.

Als Tolkiens vroegste poging om een bestaande mythe aan zijn eigen doeleinden aan te passen, behoort *Het verhaal van Kullervo* bij zijn twee andere, rijpere pogingen daartoe, allebei naar schatting in de jaren 1920-30 gedateerd. Het gaat om *De legende van Sigurd en Gudrún*, waarin hij in versvorm het verhaal van de Völsungen uit de IJslandse *Poëtische Edda* navertelt, en *Arthurs val*, zijn synthese van twee Middelen-gese Arthuri-aanse gedichten, in hedendaags Engels in allitererende verzen gegoten. Net als zijn Arthur en Sigurd is Tolkiens Kullervo de meest recente versie van een mythische gestalte die al heel vaak is teruggekeerd. Aspecten van Kullervo zijn terug te vinden in de

vroegmiddeleeuwse Ierse Amlodhi, in de Scandinavische Amlethus van Saxo Grammaticus' twaalfde-eeuwse *Gesta Danorum* en in Shakespeares wat modernere renaissanceprins Hamlet. De reeks culmineert in de Kullervo van de *Kalevala*, waaraan die van Tolkiens rechtstreeks ontleend is. En toch past Tolkiens verhaal ook niet helemaal bij zijn latere mythische bewerkingen. Ten eerste zijn de *Kalevala* en Tolkiens Kullervo een stuk minder bekend dan Sigurd en Arthur. *Het verhaal van Kullervo* zal voor veel lezers die bekend zijn met Sigurd en Arthur de eerste kennismaking met deze onwaarschijnlijke held zijn. Daarom draagt Tolkiens versie geen bagage met zich mee en zal hij vermoedelijk onbevooroordeeld ontvangen worden. Weinig of geen van zijn lezers zullen in Tolkiens Kullervo Shakespeares Hamlet herkennen, al zal iemand met een scherpe blik in Kullervo's meedogenloze en onscrupuleuze oom Untamo de kiem van Hamlets meedogenloze en onscrupuleuze oom Claudius herkennen.

Wat de verhaalvorm betreft, valt Tolkiens werk ergens tussen de korte verhalen en de lange gedichten in, in die zin dat de vorm een combinatie van proza en poëzie is waarbij grote lappen vers zijn ingelast in een gestileerde prozavertelling. Net als zijn *Sigurd en Gudrún* is het een verhaal over een noodlottige liefde dat geen enkele lichtpuntje biedt aan degenen die erin voorkomen, en net als *Arthurs val* is het een verhaal over het noodlot en de keuzes van de mens als de twee zaken die het menselijk leven onverbiddelijk bepalen. Ook is het evenals *Arthurs val* maar anders dan *Sigurd en Gudrún* onvoltooid en breekt het af voor de climax van de laatste scènes, waarvan alleen schetsen in telegramstijl en losse notities bestaan. De onvoltooid staat ervan is helaas eveneens typerend voor veel van Tolkiens werk; zijn *Silmarillion* telde ten tijde van zijn dood meer verha-

len die onvoltooid waren dan hij er in de loop van zijn leven ooit had afgemaakt. Dat negatieve oordeel uitgezonderd, verdient *Het verhaal van Kullervo* om alle bovengenoemde redenen een plaats in het continuüm van Tolkiens oeuvre.

Maar zoals hierboven al opgemerkt, is *Het verhaal van Kullervo* vooral van belang als voorstadium van een van de basisverhalen van zijn legendarium, *De kinderen van Húrin*. Het centrale personage is duidelijk de voorganger van de hoofdpersoon daarvan, Túrin Turambar. Tolkien noemde ook andere modellen voor Túrin, zoals de Oud-IJslandse *Edda*, waaraan hij de episode ontleende waarin Túrin de draak doodt, en Sophocles' Oedipus, die (zoals boven omschreven), net als Túrin een tragische held is, op zoek naar zijn eigen identiteit. Toch is het niet overdreven om te zeggen dat *Het verhaal van Kullervo* er zonder de *Kalevala* niet zou zijn geweest, en dat Túrin er niet zou zijn geweest zonder *Het verhaal van Kullervo*. Zonder de geschiedenis van Túrin zou Tolkiens zelfbedachte mythologie ongetwijfeld veel van haar tragische zeggingskracht missen, en ook haar boeiendste verhaaltraject naast *In de ban van de ring*. Ook vallen er in 'Kullervo', zij het dan wat meer in de verte, een aantal herhaaldelijk voorkomende motieven te herkennen die als een rode draad door Tolkiens fictie lopen: het vaderloze kind, de bovennatuurlijke helper, de beladen verhouding tussen oom en neef en een erfstuk of talisman die innig gekoesterd worden. Hoewel deze motieven worden vertaald in nieuwe verhaalsituaties en soms heel verschillende wendingen krijgen vormen ze toch een continuüm dat loopt van *Het verhaal van Kullervo*, zijn eerste serieuze fictionele werk, tot *De smid van Groot-Wolding*, het laatste nog tijdens zijn leven gepubliceerde verhaal.

In de bovengenoemde brief aan Milton Waldman uitte Tolkien de hoop, dat zijn zelfbedachte mythe ruimte zou laten voor

‘andere geesten en handen, die verf, muziek en drama gebruikten’ (*Brieven*, p. 185). Het kan zijn dat hij ook hierbij aan de *Kalevala* dacht, want de verwijzing naar verf en muziek en de ruimte voor andere handen zou weleens een toespeling kunnen zijn op de vertaling van de *Kalevala* in de schilderijen en muziek van andere kunstenaars die er inspiratie in vonden voor hun kunst. Twee prominente voorbeelden zijn de klassieke componist Jean Sibelius en de schilder Akseli Gallen-Kallela, twee van de bekendste Finse kunstenaars van de late 19^e en vroege 20^e eeuw. Sibelius putte uit de *Kalevala* voor zijn orkestsuites ‘Lemminkainen’ en ‘Tapiola’ en zijn langere ‘Kullervo Suite’ voor orkest en koor, waarmee hij mythen in muziek omzette. Akseli Gallen-Kallela, de voornaamste Finse schilder uit de moderne tijd, vervaardigde een reeks taferelen uit de *Kalevala*, inclusief vier schilderijen die sleutelmomenten in het leven van Kullervo illustreerden. De populariteit van dit personage en zijn aantrekkingskracht op kunstenaars laat doorschemeren dat hij als een soort folkloristische belichaming van het geweld en de rusteloze irrationaliteit van de al even rusteloze moderne tijd beschouwd kan worden. Er is weinig verbeelding voor nodig om Tolkiens Túrin Turambar, een product van diezelfde door oorlog verscheurde tijd, in hetzelfde licht als hetzelfde soort held te bezien.

Het verhaaltraject van Tolkiens vertelling volgt nauwkeurig de runo’s 31-36 van de *Kalevala*. In Kirby’s vertaling droegen die de titels ‘Untamo en Kullervo’, ‘Kullervo en de vrouw van Ilmarinen’, ‘De dood van Ilmarinens vrouw’, ‘Kullervo en zijn ouders’, ‘Kullervo en zijn zuster’ en ‘Kullervo’s dood’. Al worden ze als afzonderlijke gedichten gepresenteerd, ze vormen een samenhangende (zij het niet altijd volledig geïntegreerde) reeks, waarin het doorlopende verhaal wordt verteld van een catastrofale ruzie tussen broers. Deze leidt tot de dood van een van de

broers, waarna de ander de moordzuchtige voogd van Kullervo, de pasgeboren zoon van de dode broer, wordt. De jongen, die zowel door zijn voogd als door diens vrouw wordt verwaarloosd en mishandeld, overleeft zijn ongelukkige jeugd, inclusief drie pogingen tot moord – door verdrinking, verbranding en ophanging – en wreekt zich ten slotte op hen allebei. Daarna gaat hij echter zelf kapot aan de ontdekking dat hij incest heeft gepleegd met een zuster die hij pas te laat heeft herkend. Tolkiens behandeling diept het verhaal uit, rekt de spanning en voegt er zowel psychologie als mysterie aan toe door de personages verder uit te werken, maar de heidense en primitieve eigenschappen te handhaven waardoor hij zich oorspronkelijk tot de *Kalevala* aange trokken voelde.

Het verhaal van Kullervo is overgeleverd in één enkel manuscript, het ms Tolkien B 64/6 in de Bodleian Library. Dit is een leesbare, maar ruwe kladversie met veel doorhalingen, toevoegingen in de marge en boven de regels, verbeteringen en wijzigingen. De tekst is met potlood aan weerszijden van dertien genummerde, dubbelgevouwen vellen foliopapier geschreven. Het hoofdverhaal breekt halverwege de recto-zijde van folio 13 op omstreeks driekwart van het geheel abrupt af. Het wordt op diezelfde pagina gevolgd door notities en schetsen voor de rest (illustraties 4, 5), die de overgebleven ruimte vullen en doorlopen tot de bovenste helft van de achterzijde. Daarnaast zijn er verscheidene losse vellen van wisselende afmetingen, met daarop hetgeen duidelijk voorbereidende opzetten voor de verhaallijn zijn, losse notities, namenlijsten (illustratie 3), lijsten met rijmwoorden en ettelijke schetsen van een lange passage van het verhaal in versvorm: ‘Waarlijk waan ik mij een man nu’. Wanneer ms Tolkien B 64/6, hetgeen waarschijnlijk lijkt, inderdaad de vroegste en (afgezien van de vellen met notities) enige schets

voor het verhaal is, moeten Tolkiens wijzigingen op dit manuscript als zijn laatste gelden.

Ik heb Tolkiens soms eigenzinnige woordgebruik en vaak ingewikkelde zinsbouw intact gelaten, al heb ik in een paar gevallen interpunctie toegevoegd waar dat nodig was om de inhoud begrijpelijker te maken. Gissingen, en woorden of delen van woorden die in het manuscript ontbreken maar met het oog op de duidelijkheid zijn toegevoegd, staan tussen vierkante haakjes. Zijn gebruik van diakritische tekens boven de klinkers – voornamelijk macrons maar zo nu en dan ook breves en umlauts – is ook niet consistent, wat eerder door haast bij het schrijven dan door opzettelijke weglating is veroorzaakt. Valse starts en geschrapte woorden en regels zijn weggelaten, op vier uitzonderingen na. In die gevallen staan zinsdelen of zinnen die in het ms zijn doorgehaald, maar hier vanwege hun speciale belang voor het verhaal zijn gehandhaafd, tussen accolades geplaatst. Uit drie van zulke geschrapte passages blijkt Tolkiens langdurige preoccupatie met de aard van magie en het bovennatuurlijke. De eerste twee staan in de openingszin. Het zijn: 1) ‘van magie uit een ver verleden’ en 2) ‘toen de magie nog nieuw was’. Een derde, de lange zin die begint met ‘en aan Kullervo gaf hij [Musti] drie haren...’ verwijst naar Kullervo’s bovennatuurlijke helper, de hond Musti, en toont aan dat het verhaal zich met magie bezighoudt. De vierde, die later in de tekst voorkomt, is het mogelijk autobiografisch getinte ‘ik was klein en zonder moeder...’

Ik heb er de voorkeur aan gegeven de tekst niet met notnummers te onderbreken (en aldus de lezer af te leiden), maar het verhaal zelf wordt gevolgd door een afdeling met noten en commentaar, waarin termen en woordgebruik worden verklaard, verwijzingen worden geciteerd en het verband tussen Tolkiens verhaal en zijn bron, de *Kalevala*, uiteen wordt gezet.